

EV İÇİ TEKNOLOJİLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET

ŞENAY GÖKBAYRAK

Dr. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi
ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Özet: Teknolojinin, yaşamın her alanında büyük etkilere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu etkilerin toplumsal ilişkiler sistemi içinde nasıl kurgulandığı ise üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir sorudur. Bu çalışmanın amacı, teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini, ev içi teknolojilerin gelişimi örneğinde inceleyerek, ev içi teknolojilerin toplumsal cinsiyetçi rolleri yeniden üretip, üretmediğini, bu konudaki yaklaşımlar ve yapılan araştırmalar temelinde, ortaya çıkarmaktır. Toplumsal cinsiyet ve teknoloji ilişkilerini konu alan teorik yaklaşımlar, ev içi teknolojilerin geleneksel cinsiyetçi roller çerçevesinde, sosyal olarak belirlendiğini ileri sürmektedir. Bu alana yönelik yapılan çalışmalar, söz konusu teknolojilerin toplumsal cinsiyetçi rolleri yeniden ürettiğini ve nadir olarak kadınların ücretsiz ev içi çalışma zamanını azalttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, toplumsal cinsiyet, ev içi teknolojiler, kadın emeği, ev içi çalışma zamanı.

Abstract: Technology has profound effects on the every aspect of social life. It is necessary to think that how these effects are constructed in social relations system. This study is aimed at exploring the relations between technology and gender concerning with development of domestic technology. It also tries to explore whether domestic technology reproduce gender roles or not based on the perspectives and case studies focused on gender-technology relations. These approaches claim that technology is shaped by socially in the framework of traditional gender roles. The case studies focused on this issue show that domestic technology reproduces gender roles in domestic space and rarely reduces women's unpaid domestic working time.

Key Words: Technology, gender, domestic technology, women labour, domestic working time.

GİRİŞ

Teknolojinin, yaşamın her alanında büyük etkilere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Çağımızda, teknolojik yenilikler baş döndürücü bir hızla üretilmekte; yaşantımızı ve sosyal ilişkilerimizi etkilemektedir. Toplumların yaşantısında bu derece önemli olan teknoloji, nasıl şekillenmektedir? Teknoloji nötr olarak mı, yoksa bazı toplumsal ilişkiler ve gerçeklikler tarafında mı şekillenmektedir? Eğer bu şekilde ortaya çıkıyorsa, var olan toplumsal ilişkiler setini dönüştürücü mü, yoksa yeniden üretici bir işlev mi üstlenmektedir?

Bu soruların yanıtı belki de en açık olarak teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkilerin incelenmesi ile verilebilir. Teknolojik yeniliklerin, çalışma yaşamında kol emeğine dayalı üretim süreçlerini ortadan kaldırarak ya da azaltarak, kadınların işgücü piyasasında yer alabileceği alanı genişlettiği, niteliği tartışmalı olmakla birlikte bilinen bir gerçekliktir. Teknoloji, kadınların işgücü piyasasındaki konumlarını sadece çalışma eksenli değil aynı zamanda ev eksenli olarak da belirlemektedir. Toplumsal cinsiyetçi işbölümü çerçevesinde, ev içi işlerden sorumlu olan kadınların, bu işleri kolaylaştıracak teknolojilerin ortaya çıkması ile birlikte, çalışma yaşamına katılımını destekleyici bir etki yapacağı düşünülebilir. Ancak, teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisini konu alan çalışmalar, teknolojik değişimlerin çok hızlı ve uzun süreli olduğu gelişmiş toplumlarda, bu teknolojilerin süreç içerisinde kadınların ev içi işlere ayırdıkları zamandan tasarruf sağlayıcı etkide bulunmadığını göstermektedir. Bu sonuç, teknolojik yeniliklerin ancak belli bir süre sonra piyasalaşması ve tüketime açılması ve/veya teknolojik yenilikleri, bu yenilikleri satın alabilecek güçte gelir düzeyine sahip kadınlar tarafından öncelikle kullanılması gibi değişkenler çerçevesinde açıklanabilir. Yapılan çalışmalar ekseninde, bu değişkenlerin etkisi de kabul edilmekle birlikte, asıl etkenin teknolojinin tasarımından, kullanımı ve piyasalaşmasına kadar içinde bulundurduğu yapısal özelliklerden kaynaklandığına ilişkin görüş birliği bulunmaktadır. Sözü edilen temel yapısal özellikler, teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma da, bu noktadan hareketle, kadınların ev dışında çalışma yaşamına katılımında önemli bir etken olan teknoloji ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkileri, ev içi teknolojilerin gelişimi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyetçi kalıp yargılar çerçevesinde, teknolojinin eril bir alan, ev içinin ise dişil bir alan olarak tanımlanması, eril bir teknolojinin dişil bir alanda ne gibi etkiler ortaya çıkardığı sorusunun yanıtlanmasını önemli kılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızın birinci bölümünde,

genel olarak teknoloji kavramı, teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik yaklaşımlar, bu çerçevede de toplumsal cinsiyet ve teknoloji arasındaki ilişkiyi ortaya koyan farklı feminist bakış açıları incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın ikinci bölümünde, ev içi teknolojilerin gelişimi ve bu teknolojilerin ev içinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından ortaya çıkardığı sonuçlar, bu konu üzerine odaklanan örnek çalışmalar çerçevesinde değerlendirilecektir.

I. TEKNOLOJİ KAVRAMI ve TOPLUMSAL CİNSİYET

1.1. Farklı Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Teknoloji:

Teknoloji, en basit araçlardan, en karışık teknik sistemlere kadar, yaşantımızın her anında ve mekanında varolan bir olgudur. Yaşam ile bu kadar iç içelik gösteren bir olgu olmasına karşın, teknolojiyi kavramlaştırmak çok da kolay değildir. Teknoloji, en basit anlamda, belirli amaçlara ulaşmak için, örgütlenmiş bilginin uygulanması olarak tanımlanabilir. Bu noktada, Savcı(1999:125)'nin da belirttiği gibi, teknoloji, yaşamlarımızı örgütlemek amacıyla seçtiğimiz bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir açıdan teknoloji, seçtiğimiz amaç doğrultusunda neyin nasıl yapılacağını ifade eden know-how'lar serisidir. Bunun yanı sıra teknoloji, sosyal olarak oluşturulmuş bir takım uygulamalar setidir. Ancak, teknolojilerin dönüştürücü-değişimci eylemleri, onların gerçek materyal kapasitelerine bağlıdır. Bu nedenle, teknoloji, sosyal olanın yanında, gerçek mekanik işlevselliği ile de şekillenir ve sınırlanır(Clegg,2001:309).

Teknolojiyi tanımlama çabalarında ortak nokta, teknolojinin özündeki teknik olan ve teknik olmayan unsurların ayrılmaya çalışılmasıdır. Bu ikili ayrım noktasında, toplum ve teknoloji ilişkisini açıklayan kuramsal çalışmaları anlamak olanaklı hale gelmektedir. Teknoloji, özünde teknik unsurlar barındırmakla birlikte, toplum içinde gelişen ve toplum üzerinde etkiler yaratan bir olgu olması nedeniyle, toplumdan ve üretim ilişkilerinin doğasından bağımsız olarak incelenememektedir.

Teknoloji konusunda bütünsel bir analiz için, teknolojinin şekillenmesinde üretim ilişkileri ile üretim güçlerinin etkileşiminin, kuramsal düzlemde ilk olarak ele alındığı Marx'ın "Emek Süreci Kuramı" anlamlı bir çıkış noktası sunmaktadır. Marksist yaklaşımda teknoloji, kapitalist emek süreci analizinde ön plana çıkan öncelikli bir unsurdur. Kapitalizmde, diğer toplumlardan farklı olarak, üretimin amacı sadece kullanım değeri üretmek değil, artık değer de üretmektir. Dolayısıyla sermaye sahibi, emek sürecini en fazla artık değer üretimini elde edecek şekilde değiştirmeye çabasındadır ki bu da emek sürecinin

olabildiğince kontrol altına alınmasını gerektirir. Marksist teorideki artık değer üretimi, kapitalizm ile teknoloji arasındaki ilişkiyi anlamamızı sağlamaktadır.¹ Sermayenin emek sürecinde gerçekleştirdiği çeşitli değişiklikler ile bir yandan emeğin üretkenliğini artırmaya çalışmakta; diğer yandan da vasıflı emeğe olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Sürekli bir biçimde yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesinin ekonomik ve politik nedeni de burada yatmaktadır(Ansal,1989:158). Üretim tekniklerinin sermaye-emek çatışması çerçevesinde belirlenmesi; kapitalist üretim ilişkileri ile teknoloji arasındaki etkileşimden kaynaklanmaktadır. Bu çelişki içinde, tarafların görece güçleri, teknolojinin gelişme yönünü belirlemede, gelişen teknoloji de, tarafların konumlarını etkileyerek, üretim ilişkilerini yeniden üretmektedir. Bu noktadan bakıldığında, teknolojinin tarafsız olduğunu söyleme olanağı da bulunmamaktadır(Ansal,1985:24).

Buna karşın teknolojinin özünde tarafsız bir başka deyişle nötr olduğunu vurgulayan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bunların başında, teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklamada uzun süre baskın özelliğini korumuş olan, teknolojik gereklilik/determinizm gelmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde teknoloji, en basit anlamıyla, toplumsal ve ekonomik ilişkileri zorlayıp, onları etkileyen, bağımsız ve toplum dışından gelen bir değişken olarak değerlendirilmektedir. (Grint,1998:321;Savcı,1999:126). Teknolojik gereklilik çerçevesinde,

¹ Marx'ın emek-değer teorisine göre, iş süresince işçi, kendisine ödenen ücrete eşit bir değer üretmek için gerekli süre dışında artı emek harcayarak, sermaye için artı değer üretmektedir. İşçiden daha fazla artık değer sağlamak için, şu üç yoldan biri seçilebilir: İşgününü uzatmak; işçinin gerçek ücretini düşürmek ve emek verimliliğinde yükselme sağlamak. İşgününün uzatılmasıyla, artık değer üretmek için gerekli süre büyümüş olacağından, artık değer de büyüyecektir. Bu yolla sağlanan değere mutlak artık değer denilmektedir. Ancak mutlak artık değer elde etmek sınırsız değildir. Her şeyden önce 24 saatlik işgünü ve biyolojik sınırlılıkları mevcuttur. Mutlak artık değer bir sınırı da, işçi sınıfından gelebilecek direnmedir. İkinci yol ise, işçinin ücretinin düşürülmesidir. Bunun sonucunda işçinin ürettiği değerde bir değişme olmadığından, artık değer oranı büyümüş olacaktır. Bu tür artık değer de nispi artık değer olarak adlandırılmaktadır. Bu yolla artık değer elde etmenin başlıca engeli, işçilerin ve örgütlerinin direnmeleridir. Üçüncü yol ise, emek verimliliğinde yükselme, yani işçinin niteliğinin artırılması veya yeni üretim tekniklerinin iş sürecine uygulanması yoluyla olabilir. Bu durumda, işçi daha çok ya da değerli mal üretirken, kendi payına düşen ücreti sabit kalmış ise, artık değer artmış olacaktır. Görünüşte işçi için değişen bir durum söz konusu olmadığından(ücret azalmadığı, iş süresi artmadığından), artık değeri arttırmanın en kolay yolu da bu olmaktadır.(Marksist Değer Teorisi için bkz, Selik,1982).

Darwinci seleksiyon anlayışına benzer şekilde, uygun buluşların yaşamda kalacağı ve bu buluşlara uyum gösterenlerin başarılı olacağı savunulmaktadır. Ancak, teknolojiyi genel geçer bir değişken olarak kabul etmeyi zorlaştıran gerçeklikler de bulunmaktadır. Özellikle, sömürge toplumlara, gelişmiş-yayılmacı toplumlar tarafından getirilen teknolojiler, teknolojik gerekciliği çok basit olarak incelememiz gerektiğinin ip uçlarını bize vermektedir. Bunun yanı sıra, farklı toplumlarda, farklı teknolojilerin farklı gereksinimlerden kaynaklandığı ve farklı etkiler yarattığı da bir gerçektir. Örneğin, tekerlek, Hindistan, Çin ve Mısır'da yaşam içim önemli bir gereksinimken, Mezo Amerika'da, aynı dönemde tekerlek, hayvan figürlerini süslemek amacıyla kullanılmıştır (Basalla,2000:11-13).

Teknolojinin şekillenmesinde toplumsal etmenlerin rolüne vurgu yapan, bu anlamda da teknolojik gerekciliğe karşıt olan yaklaşım grubu ise, teknolojinin sosyal çalışmaları olarak nitelendirebileceğimiz kuramsal yaklaşımlardır(Mc Kenzie ve Wajcman, 1993; Grint,1998; Savcı,1999; Wajcman,2000;Faulker,2000). Bu yaklaşımlar içerisinde, teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamada özellikle feminist yazının benimsediği iki yaklaşım olarak, teknolojinin toplumsal şekillenmesi ve aktör-ağ kuramları öne çıkmaktadır. Pinch ve Bijker tarafından geliştirilen, *teknolojinin toplumsal şekillenmesi* yaklaşımına göre, teknolojik nesnelere, yalnız kullanımı değil aynı zamana tasarım ve içeriği ile ilgili olarak da, sosyolojik analize açıktırlar. Bu yaklaşım çerçevesinde teknolojiye şekil veren, endüstriyel, ulusal, askeri ve sınıfsal çıkarlar bir başka anlatımla, toplumsal değişkenlerdir. Kurama göre, teknolojik bir yeniliği çalışıp çalışmadığına bakarak, başarılı ya da başarısız olarak nitelendirmeye olanak yoktur. Makineler çalışır, çünkü, ilgili sosyal gruplar tarafından kabul edilmeleri söz konusudur. Bu noktada "*yorumsamacı esneklik*" kavramı, aynı teknolojinin (teknik özellikleri de dahil olmak üzere), farklı ilgi grupları açısından, çok farklı bir biçimde algılanıp, yorumlanmasını açıklamak için ortaya konulmaktadır. Bu kavram temelinde, teknoloji kullanıcılarının, teknolojilerin anlam ve düzenlenişini radikal bir biçimde değiştirebilecekleri savunulmaktadır. Bu değişimi sağlayacak ilgili sosyal gruplar, söz konusu teknolojinin ortaya çıkış ve gelişim sürecinde, bu teknoloji savunular ya da karşıtlarından oluşmaktadır(aktaran, Wajcman,2000:450). Kadınların, genellikle bu gruplar içinde yer almaması, feminist yazın açısından, kadınların teknolojinin oluşum ve gelişim sürecindeki yokluğunu incelemek için önemli bir çıkış noktası sunmaktadır.

Feminist yazın açısından ele alınan bir diğer öncelikli yaklaşım aktör-ağ yaklaşımıdır. Bu yaklaşım toplum ve teknolojinin yapılanmasını ayrı olarak ele almanın yanısıra yarattığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, toplum ve teknoloji karşılıklı olarak birbirini yapılandırmaktadır. Her ikisi de, insana ait olan ve olmayan varlıklarla ilişkili ağlardan oluşmaktadır. Bu yaklaşım, insana ait olan ve olmayan unsurların oluşturduğu heterojen ağlar tanımlama yoluyla, bazı aktörlerin karar alıcı konumundayken, diğerlerinin neden bu konumda olmadığını açıklamaya çalışmaktadır. En çok öne çıkan argümanları ise, önsel olarak, , sosyal yaşamın üretiminde, teknolojinin rolünü anlamak için, insana ait olmayan aktörlerin rolünü de göz ardı etmememiz gereğidir. Yaklaşımın savunucuları, teknolojinin tasarımı, üretimi, pazarlama, dağıtım ve satış aşamalarında, çeşitli aktörler tarafından nasıl şekillendirildiğine bakılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Teknolojiyi tasarlayanlar, potansiyel aktör ya da kullanıcıların özelliklerine göre, bu tasarımı gerçekleştirmektedirler(Wajcman,2000). Tüketicilerin, teknolojinin gelişimi sürecinin içsel bir parçası olması, kadınların bu süreç içersine katılımını anlama açısından, aşağıda daha ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere, feminist yazın açısından önemli bir çıkış noktası sunmaktadır.

Teknoloji ve toplum arasındaki bağı odak alan yaklaşımlardan hareketle, Mc Kenzie ve Wajcman(1993)'da belirttiği gibi, icatların onları icat eden mucitlerin kafalarında aniden ortaya çıkan yenilikler olmadığı görülecektir. Bu açıdan da var olan teknoloji, yeni-olası teknolojinin önemli bir ön göstergesini oluşturmaktadır. Bassalla(2000:35-84) ise bunu, teknolojinin sürekliliği olarak adlandırmaktadır. Teknolojinin sosyal olarak şekillenmesi geleneğinden olguya bakanlar için teknoloji sadece teknik bir süreç değil, aynı zamanda sosyal bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır(Habib ve Cornford,2001).

Teknolojinin şekillenmesinde, esasen toplumsal değişkenlerden ayırt edemeyeceğimiz diğer değişken grubu ise, ekonomik değişkenlerdir. Bu noktada, teknolojik kararlar aynı zamanda ekonomik kararlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknik sistemler, kaçınılmaz olarak sistemlerin tüm maliyetlerinin, kazançlarının ve karlarının hesaplanması sonucu oluşturulmaktadır. Edison'un elektrik ampulünü icat etmesi sürecinde, ekonomik değişkenlerin rolü açık bir şekilde görülmektedir. Edison, elektriği tüketicilere ulaştırabilmek için, maliyetleri olabildiğince düşük tutmak, elektriği, mevcut gaz ve aydınlatma sistemi ile rekabet edebilir duruma getirmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede neo-klasik iktisadın hakim anlayışı doğrultusunda, teknik icatlarda önemli olan gelecekteki maliyet ve karlar

olmaktadır. Ancak, analiz içerisinde belirsizliğin önemli bir unsur olması, yine toplumsal boyutun analiz içine alınmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü, ekonomik hesaplar ve kanunlar her şeyden önce, belli toplumlara özgüdür ve evrensel değildir. Bu noktada, Mc Kenzie ve Wajcman,(1993: 13-14)'a göre ekonomik belirleyiciler aslında toplumsal belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teknolojinin şekillenmesinde, toplumsal olanın görece önemi, bizi kendisi de toplumsal bir örüntü olan, toplumsal cinsiyet rolleri ile teknoloji arasındaki ilişkiyi inceleme gereğine götürmektedir.

1.2. Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet

1980'li yılların sonundan itibaren, feminist kuramların teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi irdelemeye başlaması ile bu alanda canlı tartışmaların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Farklı feminist bakış açılarının teknolojiye nasıl baktığını incelemeyen önce, toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet arasındaki farka dikkat çekmek ve teknoloji gibi bir konuyu incelerken neden toplumsal cinsiyet kavramını kullandığımızı açıklamak gerekmektedir. Tüm toplumlarda kadın ve erkeğin farklı kurgulanışı, toplumsal yaşam içinde kadın ve erkeğin davranış ve rollerindeki farklılığın, biyolojik yapı mı yoksa toplumsal yapı tarafından mı kaynaklandığı sorusunun tartışılmasına neden olmuştur. Toplumsal yaşam içinde, kadın ve erkeğe atfedilen farklı rol ve kimlikleri anlamak ve ortaya çıkarmak için toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaktadır. Bu açıdan kavram, toplumda farklı cinsler arasında yaratılan işbölümü, ataerkil yapı, siyaset, üretim biçimleri ve teknoloji gibi yapıları açıklamada işlevsel bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Savcı,1999:129-130).

Genel olarak teknoloji ve toplumsal cinsiyet örüntüleri arasındaki ilişkinin özel olarak ise, teknolojinin gelişim sürecinde kadınların katılım yokluğunun açıklanması feminist yazımın ilgilendiği temel konular arasında yer almaktadır (Clegg,2001; Stanworth,2000; Wajcman,2000; Faulkner,2000; Durack,1997; Harding ve Mc Gregor,1996; Mc Kenzie ve Wajcman, 1993).

Feminist kuram açısından, tartışmaların çıkış noktası, teknolojinin ve bilimin eril olarak tanımlanmasıdır(bu konudaki tartışmalar için bkz. Faulkner,2000). Tarihsel süreç içinde, bilimsel ve teknolojik kültür, toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılıkları içinde taşıyan sosyal ilişkiler tarafından şekillendirilmiş ve bu ilişkileri etkilemiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu, Kadın Çalışmaları Alt-Grubu'nun 1993-1995 yılları arasında yaptığı araştırmada, bilim ve teknoloji alanında hem eğitim hem de kariyer olanakları açısından kadınlar ve erkekler arasında ciddi

bir ayırım olduğu, teknolojik süreç içerisinde kadınların erkeklere oranla çok az sayıda bulunduğu, bunun nedeninin ise kadınların bu alanlarda eğitim ve kariyer olanaklarının önünde ciddi engeller ile karşılaşmaları olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınlar teknolojik değişimin beraberinde getirdiği faydalardan da özellikle gelişmekte olan ülkelerde erkeklere oranla çok daha az olarak yararlanmaktadır(Harding ve Mc Gregor,1996).

Teknoloji ve bilim alanında kadınların görelî yokluğunu ya da görünmezliğini ortaya koyan görgül çalışmaların yanında, bu farklılığın nedenlerini teorik olarak inceleyen yaklaşımlar da bulunmaktadır. Teknolojinin, toplumsal cinsiyet örüntülerini nasıl içinde taşıdığı ve sonuçları itibariyle toplumsal cinsiyetçi işbölümünü nasıl etkilediği feminist kuram içinde üç farklı bakış açısı tarafından irdelenmektedir(Savcı,1999;Faulkner,2000; Stanworth,2000;).

Eko-feminist bakış, kadınların özsel olarak doğaya yakın olduğunu, ancak erkeklerin teknolojiyi manipüle etmeleri nedeniyle, doğayı dolayısıyla da kadınları kontrol ettiklerini savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında teknoloji nötr değildir ve eril özellikler taşımaktadır. Doğurganlık ile ilgili teknolojiler bile, kadın bedeninin ataerkil bir sömürüsü olarak görülmektedir. Eko-feminizmin benimsediği çözüm yolu ise, kadın kültürünü patriyarkal kültürden geri çekme ya da ayırmadır. Eko-feministler, bunun için sadece kadınlara özgü teknolojilerin geliştirilmesini ve bilimsel çalışmaların yapılması gereğini savunmaktadır. (Savcı,1999; Faulker,2000)

Liberal feminist bakış açısı ise, teknolojinin özü itibariyle nötr olduğunu, ancak kadınların, kadınlar için uygun olduğu düşünülen işleri benimsemelerinden dolayı, teknolojiden uzak olarak sosyalleştiklerini belirtmektedir. Bu bakış açısı, kadın ve erkekleri yetenekleri açısından eşit olarak kabul etmekte, kadınların teknoloji açısından erkeklere göre geri olduğu şeklindeki yaygın kanı ile savaşmak için, kadınların bu kalıp yargıların üstesinden gelmesine yardımcı olacak, programlar ve kampanyalar geliştirilmesini önermektedir. Bu noktada, erken sosyalizasyon süreçlerinde örneğin kız çocuklarının mekanik oyuncaklar ile oynaması, daha iyi ve etkin eğitim süreci, istihdamda eşit fırsatların yaratılması, kadın dostu politikaların oluşturulmasının kadınların teknoloji karşısındaki gerçek potansiyellerini ortaya çıkarmada etkili araçlar olduğu öne sürülmektedir. (Henwood,1996; Faulkner,2000).

Sosyalist feministler ise, kadınların teknolojik süreçteki yerlerinin sadece kadının eğitim olanaklarından yoksun olması ile açıklanmasına karşı çıkmaktadırlar. Teknoloji, tarihsel ve dinamik bir yapı içinde kendini üreten, eril bir kültürdür. Teknoloji, çağdaş toplumlarda emek ve

sermaye ile kadın ve erkek arasındaki mücadelenin sonucunda ortaya çıkar. Bu bakış açısına göre, ataerkillik ve kapitalizm birbirini besleyen kavramlardır. Ataerkil yapı bir yandan kapitalizmi beslerken, diğer yandan kapitalizmin bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadır(Wajcman,2000; Faulkner,2000).

Teknolojiye feminist perspektiften yaklaşan bakış açılarının çoğu, aslında kadınların teknolojik gelişim sürecinde yer aldığını ancak bunların toplumsal cinsiyetçi işbölümüne uygun şekillenen kültürel önyargılar nedeniyle göz ardı edildiğini belirtmektedirler. Durack(1997)'ın teknolojik iletişim tarihi yazınında, kadınların yer almamasının nedenleri üzerine odaklandığı çalışmada, teknoloji tarihi ile ilgilenenlerin feminist perspektiften yoksun olduğunu, tarihin ya büyük adamları ya da büyük adamların büyük işlerini yazdığını belirtmektedir. Kadınların aslında teknoloji ve bilime önemli katkıları olmakta ancak, bu gelişmelere kredi verilmemektedir. Durack(1997:250)'a göre, kadınların teknolojinin gelişim sürecindeki gerçek katkılarının anlaşılmasında, teknoloji, iş ve işyeri kavramlarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından nötr olarak varsayılmasının büyük etkisi bulunmaktadır. Örneğin, II. Dünya Savaşı sırasında, bir sahne sanatçısı olan Hedy Lomarr gizli bir iletişim sistemi icat etmekle birlikte, bu icat Lomarr'ın adı altında onaylanmamıştır. Bu açıdan Lomarr'ın icadı ataerkil yapıyı ve kapitalist karlılık sınırını aşamamıştır.

Durack(1997:252-253), patent kayıtlarında, kadınların görece yokluğunu ise şu faktörler etrafında açıklamaktadır: Kadınların icatlar için gerekli finansal kaynaklar ve zamana erkeklere oranla daha az sahip oluşu; ABD ve İngiltere'de 1800'lü yılların ikinci yarısına kadar, evli kadınların mülkiyet sahibi olmasına ilişkin yasal düzenlemenin yapılmaması nedeniyle kendi patentlerine sahip olamamaları; teknolojik yenilik sürecinde gerekli olan teknik ve matematik eğitimin cinsiyetçi işbölümü nedeniyle kadınlara verilmemesi; kadınların eğitim olanaklarını sanat ve edebiyatla sınırlandıran kültürel kalıp yargılar.

Teknoloji kullanımında kadınların görünmezliğini, Durack(1997), Sanayi Devrimi ile birlikte gelen teknolojik yeniliğin kadın ve erkekler için kabul edilen iş rollerini farklılaştırarak, Sanayi Devrimi'nin işyeri ve ev alanlarını birbirinden ayırması temelinde açıklamaktadır. Kadınların teknoloji kullanımı ise ev işleri ile sınırlı kalmakta, ancak bu işlerin ikincil iş olarak kabul edilmesi, kadınların teknoloji kullanıcısı olarak algılanmamalarına neden olmaktadır.

Teknolojinin içinde ne şekilde toplumsal cinsiyetçi örüntüleri taşıdığını, bu alandaki teorik yaklaşımları ayrıntılı olarak inceleyen

Faulkner(2000:14)'a göre, teknoloji, ağırlıkla teknolojinin sosyal olarak biçimlenmesine bağlı olarak toplumsal cinsiyetçidir. Çünkü;

- *Özellikle teknolojik nesnelere ve sistemleri üretenler başta olmak üzere, bu alandaki temel aktörler ağırlıklı olarak erkektir.*
- *Erillik eşittir teknik nitelik denklemine bağlı olarak, teknoloji alanında güçlü bir cinsiyetçi işbölümü bulunmaktadır.*
- *Teknolojilerin kullanımında geniş ölçüde yorumsamacı esneklik bulunmasına rağmen, teknolojik nesnelere hem materyal hem sembolik olarak toplumsal cinsiyetçi örüntüler taşır.*
- *İmaj ve uygulama arasında büyük ölçüde farklılık olmakla birlikte, teknolojinin kültürel imgesi, güçlü bir şekilde eril olan ile özdeşleşmektedir.*
- *Uyulması için güçlü normatif baskılar olmasına karşın, teknik iş biçimleri bir ölçüde toplumsal cinsiyet örüntüleri taşıyabilmektedir.*
- *Teknoloji, onu kullanan ve onunla çalışan erkeklerin toplumsal cinsiyet kimlikleri için de önemli bir unsurdur.*

Teknolojinin özü itibariyle eril özelliği, toplumsal işbölümü çerçevesinde kadın rolleri ile bütünleşen teknolojinin, teknoloji olarak kabul edilip edilmediği tartışmasını da gündeme getirmiştir. Kadınların teknolojik yenilik sürecindeki rolünün göz ardı edilmesi, kadının teknik bilgiye ulaşması yönündeki engeller, kadının teknolojiye olan ilgisini küçümseme, kadın emeğinin düşük ücretli ya da ücretsiz olarak tanımlanması, kadın işi olarak tanımlanan işlerin, teknoloji ile birlikte tanımlanmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Teknolojinin kadın alanı olarak tanımlanan ev içindeki etkilerine değinmeden önce, teknolojik gelişmelerin, çalışma alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından ne gibi örüntüler ortaya çıkardığını incelemek gerekmektedir. Özellikle bilgisayar ve enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşmasının kol emeği gerektiren işleri yok ederek, kadınlar için yeni fırsatlar sunduğu, işin ofis dışı ortamda da yapılmasına olanak sağlayarak, kadınların hem ev içi hem çalışma sorumluluklarını eş anlı sürdürebileceği yönünde teknolojinin kadınların gelişimini olumlu etkilediği düşünülebilir. Ancak söz konusu teknolojilerin kadınların emeklerinin düşük nitelikli, kolayca göz ardı edilebilir olarak tanımlandığı bir ortamda, teknolojik değişim ile kadın emeğinin daha da izole edildiği ve sömürüye açıldığını savunan görüşler de bulunmaktadır(Stanworth,2001). İşgücü piyasaları içinde toplumsal cinsiyetçi işbölümü nedeniyle tanımlanan kadın ve erkek işi farklılaşması, teknolojik değişim ile birlikte değişmemekte, aksine bu

bakış açısı yeniden üretilmektedir. Kadınların çalışma yaşamında teknolojik değişim ile ortaya çıkması beklenen pozitif dışsallıklardan yararlanamaması, bu bağlamda geleneksel yargıların yeniden üretilmesini sağlayan unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır(Harding ve Mc Gregor, 1996;Savcı,1999; Stanworth,2001):

- Geleneksel olarak kadın işi olarak tanımlanan sekreterlik, hemşirelik, eğitimcilik, bakım ve temizlik gibi işlerde kullanılan teknolojinin çok fazla teknik bilgi ve yetenek gerektirmemesi bu işlerin düşük statülü ve dolayısıyla düşük ücretli olarak atfedilmesi,
- Kadınların teknolojik yenilik ile birlikte geleneksel olarak erkek egemen olarak tanımlanan işlere girmesinden çok, teknolojik yenilik ile birlikte artık erkekler tarafından yapılmayan işleri üstlenmesi
- Teknolojik yenilik alanının eril olarak tanımlanması.

Toplumsal cinsiyet örüntüleri içinde eril olarak tanımlanan çalışma yaşamında, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiğini inceledikten sonra, eril olarak kabul edilen teknolojinin, geleneksel olarak kadın alanı olarak kabul edilen ev içinde, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde nasıl etkiler yarattığını daha yakından inceleyelim.

II. EV İÇİ TEKNOLOJİLER ve TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. Ev-içi Kavramı ve Teknoloji

Ev-içi, kendine sevgi, bakım, barış, saygı idealleri atfedilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan, ev yaşamı da, doğal olarak samimiyetin, güvenliğin, yakınlığın, sıcaklığın, insan ve aile değerlerinin deneyimlendiği yer olarak algılanmaktadır(Habib ve Cornford,2001). Bu kavramın anlam olarak çağrıştırdıkları, literatürde kadınla özdeşleştirilen doğal, öznel, duygusal, sevgi kavramları ile örtüşmektedir. Ev kavramı sadece anlamsal açıdan çağrıştırdıkları ile değil, ev içinde gerçekleştirilen faaliyetler, bir başka deyişle toplumsal cinsiyetçi işbölümü açısından da dişil bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, ev içi işler, ev dışında yapılan işlerden farklı olarak, ailenin yeniden üretim faaliyetleri adı altında tanımlanmaktadır. Bu faaliyetler, kadının sorumluluğuna bırakılan yemek pişirme, temizlik, çocuk ve diğer aile üyelerinin bakımı gibi işleri içermektedir.

Evin özel bir alan olarak tanımlanması, dışardan gelen bir faktör olarak teknolojinin bu özel alanın yapılanmasını nasıl etkilediği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada, teknolojinin bazen aile ve/veya bireysel özneliği genişlettiği, bazen sınırlandırdığı bazen de aynı anda her iki etkinin de ortaya çıktığı, dolayısıyla teknolojinin ev içi yapılanmayı etkilemesinin oldukça karışık bir yapı sergilediği

belirtilmektedir(Shapiro,1998:276). Teknolojik yeniliklerin, ev içi yaşam ve ev dışı yaşam arasındaki sınırı nasıl değiştirdiği önemlidir. Bu sınırın kavramlaştırılmasında sosyal eğilimler, kültürel değerler, ekonomi ve politik faktörler gibi çok sayıda etkenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Ev içine yönelik teknolojilerin gelişim sürecinde teknolojik çabaların odağında, ev işi olarak tanımlanan ve esas olarak kadınların sorumluluğunda bulunan işlerin etkinliğinin artırılması bulunmaktadır. Ev-içi teknolojilerin etkilerine olumlu bakan görüşler, bu teknolojilerin ev içindeki işgücünün(kadın işgücünün) radikal bir biçimde değişikliğe uğratılacağını beklemekle birlikte, ileride daha ayrıntılı göreceğimiz üzere ev içi teknolojilerin, kadınların ev içi uğraşlarına ayırdıkları zamanda radikal bir değişime yol açmadığı görülmektedir (Vanek,1974;Cowan,1993;Wajman,2000;Lippe vd,2004; Bitmann vd,2004). Ev içi alana ait faaliyetlerin kadın işi olarak tanımlanması, teknolojik değişim düzeyi ne olursa olsun, bu işleri kadınların sorumluluğundan çıkarmamaktadır.

Sanayileşmenin kadınların ekonomik rolleri ve sosyal statüleri üzerinde değişiklikler yarattığı gözlenmekle birlikte, sanayi-öncesi dönemlerde kadınların baskın ekonomik rollerinin, sanayileşme ile birlikte ev içine itildiği ve Sanayi Devrimi sonrası süreçte, kadınların sosyal statü kaybına uğradıkları belirtilmektedir.(Cowan,1993:281-282). Bu görüş çerçevesinde, sanayileşme ile birlikte artan kırdan kente göç olgusu, hane içinde ekonomik rollerin yeniden dağılımı üzerinde etki yapmış, kadınların ekonomik faaliyetlerinin ev içi, sosyal statülerinin ise aile ile sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle, ev içinin idealize olmuş imajının gelişimi, endüstrileşmenin yaygınlaşması ile ilişkilidir. İş dünyasının kamusal alan ile özdeşleşmesi, işsizlik, yoksulluk gibi kavramların ortaya çıkması, buna karşın evin kamusal alandan farklı olarak güven ve ahlaki değerler ile tanımlanması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, ev içine ilişkin ortaya konan bu tablo, sosyal çevre, etnik yapı, coğrafi farklılıklara ilişkin deneyimleri içermemesi nedeniyle eleştirilmektedir (Habib ve Confrond,2001:130-131).

2.2. Ev-İçi Teknolojilerin Gelişimi: Geleceğin Evlerinden, Akıllı Evlere

Ev-içi teknolojilerin gelişimi ve bu gelişimin temelinde bulunan unsurların incelenmesi görece olarak teknoloji tartışmalarında yeni bir olgudur. Bu alandaki toplumsal cinsiyet perspektifi ise, tartışmalara sonradan dahil edilen bir bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bell ve Kaye (2002) Mutfak Manifestosu adını verdikleri ve genel olarak ev içi teknolojilerin, özel olarak ise evin kalbi olarak nitelendirdikleri mutfak teknolojilerini inceledikleri çalışmalarında, 19. Yüzyılın sonundan başlayarak, 20.yüzyıl boyunca ev teknolojilerinin gelişiminde temel belirleyici unsurları ortaya koymaktadırlar. Araştırmacılar, tıpkı İngiltere’de sanayileşmenin simgesi haline gelen 1851’deki Kristal Palas Sergisi gibi, 1800’li yılların sonlarına doğru, özellikle ABD’de açılan endüstri sergi ve fuarlarının ev teknolojilerindeki gelişimleri incelemede, önemli bir çıkış noktası olarak görmektedir. Bell ve Kaye (2002)’e göre, 1893’de Chicago Dünya Fuarı içinde gerçekleştirilen Colombian Sergisi, ev içinin ABD’de bilim ve teknoloji ile tanıştığı bir başka deyişle ev içi alanın, teknik ve bilimin ilgi alanına girdiği önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde ev içi alana yönelik teknik gelişme, ev içi işgücünden tasarruf sağlayan aletler olarak kabul edilmektedir.

1933 yılında, Chicago’daki Gelişim Yüzyılı Uluslararası Sergisi’nde ise, ev içi alanın aletler dışında bir bütün olarak, teknolojinin ilgi alanına girebilecek, bu anlamda da teknolojik yenilikler için uygun bir alan olarak tanımlandığı görülmektedir. Teknolojik yeniliğin, ev içinde odaklandığı temel uğraşı alanı, bundan sonra etkinliğin ve verimliliğin artırılması olarak kabul edilmektedir. ABD’de teknolojinin ev içine girişi ile birlikte, evin yeniden yapılanmasında etkinlik vurgusu ön plana çıkarken, aynı dönemde İngiltere’de, ev içine yönelik teknolojilerde etkinlikten daha çok teknolojinin benimsenmesi, akışkanlık ve değişim üzerine vurgu yapılması, teknolojiyi belirleyici olanın farklı toplumsal güdüler olduğu yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu noktada, o dönemde geleceğin evleri olarak adlandırılan teknolojilerin belirlenmesinde temel vurgunun etkinlik üzerine odaklanması, Bell ve Kaye(2002:5)’e göre, Amerikan yaşam tarzında önemli bir etki bırakan Taylorist ilkeler ışığında değerlendirilmelidir. Taylor’un 1911’de yayımlanan “Bilimsel Yönetimin Temel İlkeleri” adlı kitabı ile birlikte, Amerikan yaşam tarzına, etkinlik ve verimlilik kavramlarının temel değerler olarak girdiği bilinmektedir. Bu dönemde, ev içi teknolojilerin etkinlik ve verimliliği artırma çabası da, Taylorist ilkelerin, evi içi alana yansması olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın, Avrupa’da da bu yansıma görülmekle birlikte, etkileri daha az hissedilmektedir. Taylorist kültürünün, genel olarak ev içi, özel olarak ise mutfaktaki teknolojik değişimler çerçevesinde nasıl şekillendiği değişik araştırmalara konu olmuştur. Gilberth, mutfak yaşamına giren teknolojilerin mutfaktaki verimsiz hareketliliği minimize ettiğini, esnekliğe ve daha çok tüketime izin verdiğini ortaya koymuştur. Frederick ise, Amerikan mutfağının

elektrifikasyonu ile Taylorist kültür arasındaki ilişkiyi inceleyerek, mutfakları, evin diğer odalarından farklı olarak, etkinlik kurallarının çok daha ön plana çıktığı work-shop'lar olarak nitelendirmiştir(aktaran, Bell ve Kaye,2001:7-8).

Ev içi teknolojilerin gelişiminde bir diğer önemli dönüm noktası, 1967'deki Disneyland Sergisi'dir. Bu sergide, gelecek yüzyılın evlerinde öne çıkan nokta, kamu ve özel alan arasındaki farklılaşmanın yeniden tanımlanması, bu çerçevede özel alanın kamu alanına daha çok açılmasıdır. Ancak, bu evlerde odaların daha kapalı ve izole olarak inşa edilmesi bir ironi olarak ortaya çıkarken, Amerikan kültürünün baskın değerlerinden biri olan, kendi kendine yeterlilik ilkesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde ev içi teknolojileri alanında, geleceğin evleri kavramı yerini "akıllı evler"e bırakmıştır. Akıllı ev, otomasyon, inter-aktif eşyalar, kontrol, ev-içi ağlar, telsiz aletler, eğlence merkezi ve güvenlik ile simgelenen evleri anlatmak için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır(Berg,1993; Bell ve Kaye, 2002). Akıllı evler, ev alanının bütünüyle bilgisayarlaşması olarak yorumlanabilir. Akıllı ev teknolojisinin yaratıcısı olan şirketler için, bilgisayar ve inter-net tüketiminin kitleleşmesi bağlamında bu evlerin potansiyel kar alanı olması nedeniyle önemli olduğu görülmektedir.

Bu noktada, ev içi teknolojilerin, kadınların ev yaşamını ne ölçüde kolaylaştırdığı bir adım ötede de, toplumsal cinsiyet rollerinin ne ölçüde farklılaştırdığı sorusu önem kazanmaktadır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, çeşitli ev teknolojilerinin üretiminden kullanımına kadar çeşitli süreçlerde, toplumsal cinsiyet örüntüleri arasındaki ilişki, farklı araştırmalar çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3. Ev İçi Teknolojiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Ev içi teknolojilerin şekillenmesinde, kadın bakış açısının olmaması, bu nedenle de uygulamada işlevsellik anlamında çeşitli sorunların ortaya çıkması, 19. Yüzyıl feministleri tarafından da dile getirilmiştir. İngiliz Gaz Şirketi'nde çalışan tek kadın Maud Adeline Brereton'un, gaz üretiminde, kadın tüketicilerinin gereksinimlerinin göz önüne alınmasının önemini sıkça dile getirdiği görülmektedir. Clendinning(1998:8-13)'e göre, Brereton, toplumsal cinsiyet ilişkilerini sorgulamaktan çok, ev içi teknolojik yeniliklerin kadınlar tarafından kabul edilebilirliğini arttırmak, bu ölçüde de kadınların ev dışı alana girmesini kolaylaştıracak, ev içi ve ev dışı sorumluluklarını eş anlı yerine getirmesine olanak sağlayacak bir araç olarak teknolojiyi değerlendirmektedir. .

Sanayi Devrimi'nin teknolojik etkilerinin ev içine ulaşması, 19 yüzyılın sonlarında gerçekleşebilmiştir(Robinson,1988; Cowan, 1993). Victoria Dönemi İngiltere'sinde, ev işi, farklı sınıflara ait kadınlar için farklı anlamlar içermektedir. Üst gelir gruplarından kadınlar, evlerinde çok sayıda hizmetçi kadın istihdam etmekte, esas olarak ev işlerini yapmakla değil, yönetmekle sorumludurlar. Kahya kadınlar ise, evin sahibi kadına ev işlerini kontrol etmede çok önemli yardımları olan, bir anlamda bugünün yönetici sınıfına benzemektedirler. Orta gelir gruplarındaki kadınlar ise, bu kahya kadınlar olmaksızın ev işlerini yönetmektedirler. Alt gelir gruplarından kadınlar için ise, ev işleri bir gelir kaynağını temsil etmektedir(Robinson, 1988).

Teknolojik yeniliklerin, ev yaşamına yansımaları anlık olmamıştır. Bu dönemde evlerin yapılanmasında ortaya çıkan en çarpıcı değişiklikler, evlerin içine yerleştirilen su borularının ortaya çıkması ve böylece dışarıdan su taşıma gibi ağır bir işin ortadan kalkması, yemek pişirme işleminin kapalı soba ve fırınlarda yapılmaya başlanması, ısınmada kapalı sobaların kullanılmaya başlanması, gaz ve elektriğin evlerin aydınlatılmasında kullanılmaya başlanması böylece ev işlerinin eskiye oranla kolaylaşmasıdır. Ancak, bu yenilikler öncelikle bu teknolojiyi satın alabilecek üst gelir gruplarından başlayarak yaşamın içine girmiş, ancak II. Dünya Savaşı sonrası tüm evlerde kullanılmaya başlanmıştır(Robinson,1988: 378-379).

Kadınlar arasında, gelir düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan benzer işbölümü, günümüz için de geçerliliğini korumaktadır. Lippe vd(2004)'in, ücretli işgücü içinde yer alan kadınların, ev-içini düzenleme için geliştirdikleri stratejileri inceledikleri çalışmalarında, dışarıdan ücretli kadın istihdamı ilk sırada yer alan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu stratejiyi belirleyen temel değişken ise, hane halkının gelir düzeyidir. Gelir düzeyi arttıkça, dışarıdan yardım alma stratejisi başta olmak üzere, ev içi tüketimi piyasa tüketimi ile ikame; ev içi teknolojileri kullanma oranı önemli ölçüde artmaktadır.

Teknolojik yeniliklerin, ev içi yaşamda kullanılmaya başlanması ile birlikte, gözlemlenen en çarpıcı değişim, daha önce bu işleri yapmak için istihdam edilen kadın sayısının hızlı bir biçimde azalmasıdır. Bu noktada, evin sahibi kadınlar ile teknolojik yenilikler sonucu kolaylaşan ev işlerinin özdeşleşmeye başladığı görülmektedir.

Sanayi Devrimi'nin aile üzerindeki etkisinin, geleneksel, tarihsel ve sosyal boyutları açısından analizini yapan Cowan(1993:283)'a göre, teknolojinin değişim güçleri ve piyasa ekonomisinin büyümesi, üretim sürecinde hane halkının rollerini artan oranda yok etmiştir. Modern teknoloji, kadınların ev içindeki işlerini kolaylaştırarak, işgücüne

katılımlarını arttırmakla beraber, kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanı ciddi ölçüde azaltmamıştır. 1930'lu yıllardan itibaren ev içi alana yönelik teknolojiler hızla yaygınlaşmakla birlikte, 1950'li yıllara gelindiğinde kadınların ev işlerine ayırdıkları zaman, 1930'lu yıllardakine eş değerdedir.

Teknolojiyi feminist bakış açısıyla değerlendiren yazında, süreç içerisinde ev içi teknolojilerin, kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanı azaltmadığı ve/veya görece olarak az bir azalış sağladığına ilişkin görüş birliği bulunmaktadır. Bu konuda öncü çalışmanın sahibi olan Vanek(1974)'e göre, Amerikan toplumunda, istihdam içinde yer almayan kadınların, 1920'li yılların ortalarından itibaren, bu alanda gelişen teknolojilere rağmen ev içi işlere ayırdıkları zamanda önemli bir azalış ortaya çıkmamıştır. 1926-1966 döneminde ev içi teknolojilerde önemli gelişmeler olmasına karşın, ev işlerine ayrılan toplam zaman görece olarak sabit kalırken, yapılan işler arasında zamanın dağılımı farklılaşmıştır. Yemek hazırlamaya ayrılan zaman azalırken; çocuk bakımı, alışveriş gibi kadınların sorumluluğunda olan diğer işlere ayrılan zaman artmıştır.

Cowan(1993:290-291) teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan bu etkiyi, ev içi işlerin niteliğinin artmasına bağlamaktadır. Özellikle orta sınıf kadınlarının teknoloji ile birlikte değişen ev yaşamlarını 1900'lü yıllarda yayımlanan popüler kadın dergilerinde resmedilen kadın imajı çerçevesinde incelediği çalışmasında, ev içi mekanizasyonun basit olarak ev işlerini elimine etmediği ya da kolaylaştırmadığını aksine yeni teknolojiler ile birlikte ev işleri ve çocuk bakımında kadınlar için daha yüksek standartların ortaya çıktığını belirtmektedir. Ev işlerinin artan oranda duygusal öneme sahip olduğu, kadınların becerikli ve fedakar anne imajı ile yeniden tanımlandığı görülmektedir. 1918 yılında popüler bir kadın dergisinde ev kadını, bir yönetici olarak, hizmetli kadının yanında resmedilirken, aynı derginin 1928 yılındaki sayısında, ev kadını hazır bir sabunu kullanarak çamaşır yıkayan, çocuğunun yanında ona şefkatle bakan bir kadın olarak resmedilmiştir. Bu nedenle, Cowan(1993), Sanayi Devrimi'nin evlerdeki yansımalarının, evin duygusal karakterini ön plana çıkarmak, kadınların artan boş zamanlarını çocuk bakımı gibi geleneksel rollere uygun işlere ayırmasını sağlayarak, bu anlamda toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmek şeklinde olduğunu belirtmektedir.

1920'lerde, bilimsel ev mühendisliğinin, bu alanın temel kullanıcılarını kadınlar olarak gördüğünden, teknolojiyi üretenlerin, toplumsal cinsiyet rollerini farklılaştıran değil, bunu yeniden üreten sonuçlar ortaya çıkardığı sıkça dile getirilmektedir. 1920'lerde,

geliştirilen termostatlı fırınlar üzerinde araştırma yapan Silva (2000) da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Termostatlı fırın esasen, yemek pişirme süresinin mekanik olarak ayarlanmasıdır. Teknolojik anlamda önemli bir yenilik olmakla birlikte, söz konusu fırının kullanma kılavuzu incelendiğinde, yemek pişirmenin adeta yeniden tanımlandığını, bu anlamda işin standartlarının yükseltildiği belirtilmektedir (Silva, 2000:619). Benzer sonuçlar, 1980'li yıllarda ortaya çıkan mikro-dalga fırınlar için de söz konusu olmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu fırınların kadınlar için ciddi kolaylıkları beraberinde getireceği yönündeki beklentilerin aksine, bu fırınların kadınlar tarafından çok az kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu sonucunun nedenlerine yönelik üç açıklama üzerinde durulmaktadır. İki, teknolojileri üretenler ile kullanıcıların gereksinimleri ve ilgilerinin birbirinden farklı oluşu, ikincisi, teknolojinin performansındaki sınırlılıklar (pişirme süresini toplam olarak sadece 5 dakika azaltması), üçüncü açıklama ise, söz konusu teknolojinin kadınların alanına giren yemek pişirme bilgisini azaltmıyor olmasıdır. Bu alan öncelikle kadın yetisinin içinde tanımlanmaktadır (Silva, 2000: 621-623). Bu noktada Silva bir adım daha ileri giderek, mikro dalga fırınların esasen, hazır olan yemeği ısıtma anlamında işlev gördüğünü, bu anlamda yemek pişirmeyi kadının sorumluluğundan çıkarmadığını, ancak hazır yemeklerin ısıtılıp yenilebilir hale getirme anlamında erkeklere büyük kolaylık sağladığını, dolayısıyla teknolojik gelişme ile birlikte erkelerin de kadınların yanında görülmeye başladığını belirtmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin, ev içi teknolojilerin gelişimi çerçevesinde yeniden üretildiğine dair, diğer bir çalışma Cokburn ve Ormrod(1993)'un yine mikro-dalga fırın örneğinde somutlaşan çalışmasıdır. Cokburn ve Ormrod(1993), diğer ev içi teknolojiler gibi mikro dalga fırının da erkekler tarafından üretildiğini, bu sürece kadınların aletlerin başarılı bir biçimde dizayn edilmesi için ancak ev ekonomisti olarak katıldıklarını, kadınların bu katkısının ise bir mühendislik çabası olarak nitelendirilmediğini belirtmektedir. Yeni teknolojilerin gelişim sürecinde toplumsal cinsiyet rolleri, sadece teknolojinin şekillenmesinde değil, aynı zamanda teknolojinin pazarlanması, dağıtım ve kullanımında da ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, elektrikli ev aletlerinin, beyaz ve kahverengi eşya olarak sınıflandırılması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmekte, beyaz eşya olarak nitelendirilen buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi ve fırının kadınlara özgü dizayn edildiği, buna karşın televizyon, video, kaset –çalar gibi ev eşyalarının kullanımının teknik beceri gerektiren ve

bu anlamda zor kabul edilerek bu eşyalara eril özellik atfedildiği belirtilmektedir.

Ev içi teknolojilerin, ev içi görevlerin işbölümünü değiştirmedeği, bu teknolojilerin daha az ev işi yapma yönünde bir olanak sunduğu ancak bu olanaktan asıl yararların erkekler olduğuna ilişkin bulgular, literatürde son dönemdeki çalışmalarda da ortaya konulmaktadır. Bitmann vd(2004)'in, 1997 Avustralya Zaman Kullanımı Araştırması sonuçlarından oluşturdukları ekonometrik model çalışmalarına göre, ev içi teknolojiler kadınların ücretsiz ev işi zamanını neredeyse etkilememekte; hatta ev içi işlerinde artan kalite standardı(daha çok ya da daha iyi yemek pişirme, daha temiz ve özenli giyecekler gibi) ev içi işgücünü artırmaktadır. Bu çalışmadaki en ilginç sonuç ise, ev içi teknolojilerin etkisi açısından, kadın ve erkekler arasında ortaya çıkan farklılaşmadır. Teknolojik uygulamalardan hiçbiri kadınların ev içi iş zamanını azaltmamaktadır. Buna karşın, bulaşık makinesi başta olmak üzere mutfak teknolojileri, erkeklerin ev içi işlere ayırdıkları zamanı azaltmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerin sadece günümüzün teknolojisinde değil, gelecekteki teknolojinin şekillenmesinde de etkili olduğu görülmektedir. Berg(1993)'in, akıllı evler olarak adlandırılan teknolojiler üzerine odaklandığı çalışması, bu anlamda ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Geleceğin teknolojik evlerinden beklenti, en azından ev içi işgücünü azaltacağı ya da yok edeceğidir. Ancak incelenen üç farklı şirketin akıllı evleri (Honeywell, NAHB ve Xanadu) 'ndeki teknolojiyi geliştirenlerin, temel ilgisinin, enerji(ısıtma ve aydınlatma), güvenlik (güvence ve yangın alarmları), iletişim(ev içinde, ev içi ile ev dışı arasında enformasyon), eğlence(televizyon, kaset-çalar, video, bilgisayar oyunları), çevre(sıcaklık ve havalandırma) olduğu ortaya konulmaktadır (Berg,1993:305-306). Buna göre, akıllı evler için teknoloji üretenlerin temel amacının, yerel ağlar ya da merkezi bir beyin içinde evin tüm işlevlerini düzenlemek ve merkezileşmiş bir kontrol sistemi ile entegrasyonu sağlamak olduğu belirtilmektedir. Bu noktadan hareketle, ev içi işlerin başında gelen temizliğin teknolojik yenilik ile kendi kendine temizlik işine dönüşmesinin, teknolojiyi üretenlerin amacı olmadığı ileri sürülmektedir(Berg, 1993: 309-310). Bu açıdan birçok yenilik, ev içi işleri basitleştirmenin ötesinde esas olarak bu işleri yapacak makinelerin fiziksel kapasitesinin geliştirilmesine odaklanmaktadır.

Ev içi teknolojiler ile toplumsal cinsiyet ararsındaki ilişkiyi inceleyen feminist çalışmaların üzerinde uzlaşma sağladıkları ortak nokta genel olarak söz konusu teknolojilerin toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller çerçevesinde ortaya çıkan davranışları yeniden ürettiğidir. Bu

noktada, “toplumsal cinsiyet rollerinin üretilmediği alternatif ev yapıları olabilir mi?” sorusu akla gelmektedir. Ev işlerine alternatif bir bakış açısı getiren önerilerin başında, ticari hizmetlerin geliştirilmesi, alternatif kooperatif ve topluluk yapılarının kurulması ve farklı tip makinelerin icadı gelmektedir (Mc Kenzie ve Wajcman, 1993: 274).Doorly(1993)’nin Victoria Dönemi feministlerin alternatif ev işleri hakkındaki düşüncelerini incelediği çalışmasında, evlerin fiziksel yapısı ve komşuluk ilişkilerinin değişiminin, kadınların oldukça zor olan ev içi işlerden bağımsızlaşmasının tek yolu olduğu; bu açıdan da ev işleri ve çocuk bakımının sosyalleştirilmesi öne çıkarılmaktadır. Doorly(1993:317-319), Fay Pierce’in 1868’de 12-50 kadının oluşturduğu kooperatifleşmiş mutfak planlarını ve Perkins Gilman’ın, tıpkı Owen ve Fourier’in ortaya koyduğu üretim topluluklarına benzer yapıda, ev işlerinin bütünüyle sosyalleştirildiği, feminist sosyalist şehir kavramını inceleyerek, bu önerilerinin tekrar düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir.

Ev içi teknolojilerdeki devrimsel nitelikteki bir değişimin, ancak toplumsal cinsiyetçi kalıp yargıların değişimine bağlı olarak ortaya çıkabileceği, bu alanı inceleyen feminist yaklaşımların ortak noktasıdır. Bunun için, teknolojinin eril, ev içinin dışı olarak tanımlayan kalıp yargılardan kurtulmak ve her iki cinsin her iki alanda da hareketini sağlamak önemli bir çıkış noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Teknoloji yaşamımızın her alanında farklı düzeylerde de olsa ilişki içinde olduğumuz bir kavramdır. Teknolojinin nasıl belirlendiğine ilişkin ortaya çıkan kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde, teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi açıklamak için, teknolojinin sosyal ilişkiler tarafından şekillendirildiğini öne süren, teknolojinin sosyal şekillendirilmesi yaklaşımı önemli bir anahtar sunmaktadır.

Geleneksel toplumsal cinsiyetçi işbölümü çerçevesinde ortaya çıkan kalıp yargılar doğrultusunda teknolojinin eril olarak tanımlanması, bu bağlamda da teknoloji üretme işinin öncelikle erkek işi olarak kabul edilmesi, kadınların bu alandan önemli ölçüde dışlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda da teknolojinin, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiği görülmektedir. Bu etki, feminist yaklaşımlar tarafından ev içindeki en basit teknolojiden, gelecek yüzyılın evlerini temsil eden akıllı evlere kadar teknolojik yeniliğin her alanında ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak evin bütününe özel olarak ev içi işlere yönelik olarak geliştirilen teknolojiler, toplumsal cinsiyetçi işbölümü çerçevesinde kadınların sorumluluğuna bırakılmış olan ev işlerini basitleştirmekle birlikte, bu işleri kadınların sorumluluk alanından çıkarmamaktadır. Ev içi teknolojiler, bu alana

ağırlıklı bir biçimde toplumsal cinsiyetçi roller çerçevesinde girmektedir. Ayrıca, ev içi teknolojinin kendisi de, gerek tasarımı, gerek kullanımı gerekse de piyasada pazarlanması açısından, toplumsal cinsiyet örüntülerini içinde barındırmaktadır. Bu şekilde toplumsal ilişkiler bağlamında kurgulanan ev içi teknolojinin, kadınların ev içi işlerine ayırdıkları zamandan tasarruf sağlayıcı etkide bulunmadığı sonucu çıkmaktadır. Söz konusu teknolojilerin ev işlerini basitleştirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu basitleşme, kadınların sorumluluğundaki ev içi işlerin nitelik olarak kalitesinin yükselmesi beklentisine yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu teknolojilerin kadınların ücretli işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırıcı bir etki yarattığını söylemek, bu alanda yapılan çalışmalar ışığında kolay değildir. Ev dışındaki – çalışma yaşamındaki- zamanının fırsat maliyetinin yüksek olduğu özellikle üst gelir grubundaki kadınlar için ise, çözüm daha çok dışarıdan bu işler için ücretli kadın istihdamı ya da aile yakınlarından destek olarak şekillenmekte, bu desteği de sağlayan genellikle başka kadınlar olmaktadır.

Teknolojinin yeniliklerin toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde dönüştürücü bir yapı sergilemesinin toplumsal cinsiyetçi işbölümündeki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkabileceği, bu şekilde kadının ev içi alandan kamusal alana bu bağlamda da çalışma yaşamına tam anlamıyla katılmasının olanaklı olacağı düşünülmektedir. Bu, kendisi de ayrı bir üretim ve istihdam alanı olan teknolojinin, toplumsal cinsiyetçi kalıp yargılardan bağımsız olarak şekillenmesine bağlı olarak değişecektir.

KAYNAKÇA

- Ansal,Hacer.(1985), Değişik Perspektiflerden Teknoloji", İktisat Dergisi, No.246, İktisat Fakültesi
Mezunları Cemiyet Yayını, 19:24.*
- Ansal, Hacer (1989), Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik", Onbirinci Tez Kitap Dizisi, No.9,
Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 8-22.*
- Basalla,George(2000), Teknolojinin Evrimi, (çev:C. Soydemir), Tübitak Yayınları, Ankara.*
- Bell, Genevieve ve Kaye, Joseph (2002)., "Designing Technology for Domestic Spaces", Gastronomica, 1-16.*
- Berg, Anne-Jorunn(1993)., "A gendered socio-technical construction : The Smart House", The Social Shaping of Technology (ed: Mc Kenzie,D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 301-313.*
- Bittman, Michael; Rice,James.M ve Wajcman,Judy(2004), "Appliances and their impact : the ownership of domestic technology and time spent on household work", The British Journal of Sociology, Vol:55, Issue:3, 401- 423.*
- Clegg, Sue (2001)., " Theorising The Machine: Gender, Education and Computing", Gender and Education, Vol:13, No:3, 307-324.*
- Clendinning, Anne.(1998)., "Gas and Water Feminism: Maud Adeline Brereton and Edwardian Domestic Technology ", Canadian Journal of History, April 1998, 1-24.*
- Cockburn, C. ve Ormrod, S. (1993). Gender and technology in the making,London Sage Publications.*
- Cowan, Ruth,S(1993)., "The Industrial Revolution in The Home", The Social Shaping of Technology (ed: Mc Kenzie,D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 269-280.*
- Doorly, Moyra.(1993)., "A Woman's place: Dolores Hayden on the Grand Domestic Revolution", The Social Shaping of Technology (ed: Mc Kenzie,D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 314-317.*
- Durack, Katherine,T.(1997)., "Gender,Technology and History of Technical Communication", Technical Communication Quarterly, Vol:6, No:3, p: 249-260.*
- Faulkner, W.(2000), "The Technolgy Question in Feminism: A View from Feminist*

Technology Studies” paper for publication in *Women’s Studies International Forum 2000*.

Habib, Laurence ve Cornford, Tony (2001), *Computers in the home: Domestic Technology and Process of Domestication, Global Cooperation in The New Millennium, The 9th European Conference on Information Systems, Bled, Slovenia, June 27-29 2001*

Harding, Sandra ve Mc Gregor, E.(1996). “The Gender Dimension of Science and Technology “, *International Network News, Vol:22, Issue:3 , 14-17*.

Henwood, Flis. (1996). “WISE Choices? Understanding Occupational Decision-making in a Climate of Equal Opportunities for Women in Science and Technology”, *Gender and Education, 8(2), 199-214*.

Lippe, Tanja; Tijdens, Kea ve Ruitjer, Esther.(2004), “Outsourcing of Domestic Tasks and Time- Saving Effects”, *Journal of Family Studies, Vol:25, No:2, 216-240*.

Mc Kenzie, Donald ve Wajcman, Judy(1993)., “Introductory Essay”, *The Social Shaping of Technology (ed: Mc Kenzie,D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 2-25*.

Mc Kenzie, Donald ve Wajcman, Judy(1993).,“Introduction”, *The Social Shaping of Technology (ed: Mc Kenzie,D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press,:269-280*.

Pinch, Trevor ve Bijker, Wiebe. (1984). “The social construction of facts and artifacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each Other” *Social Studies of Science , Vol:14, 399-441*.

Robinson, Bonnie(1988)., “Housework and Domestic Technology “ *Victorian Britain An Encyclopedia, (ed:Sally Mitchell), New York Garland Publishing, 377-379*.

Savcı, İlkay(1999),” *Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji*”, *A.Ü SBF Dergisi, 54(1), 124-142*.

Shapiro, Sutuart(1998)., “Places and Spaces: The Historical Interaction of Technology, Home and Privacy”, *The Information Society, Vol:14, 275-284*.

Selek, Mehmet(1982), *Marksist Değer Teorisi, A.Ü, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:484, Ankara*.

Silva, Elizabeth,B(2000), “The Cook, The Cooker and Gendering of the kitchen”, *Sociological Review, Vol:48, Issue:4, 612-628*.

Stanworth , Celia (2000)., "Women and Work in information Age", Gender, Work and Organization, Vol:7, No:1, 20-32.

Vanek, Joann.(1974), "Time Spent in Housework", Scientific American, 231(5), 116-120.

Wajcman, Judy(2000), "Reflections on Gender and Technology Studies in What State is the Art", Social Studies of Science, Vol:30, No:3, 447-464.